

**С. В. Мян'чэня**

*Беларуская сельскагаспадарчая бібліятэка імя І.С. Лупіновіча Нацыянальнай  
акадэміі навук Беларусі, Мінск, Беларусь*

## **ТЭРМІН “ЗЯМЕЦ” І СПРОБА ЎВЯДЗЕННЯ ЯГО З НАВУКОВЫ ЗВАРОТ**

**Анатацыя.** Тэрмін “зямец”, які першапачаткова датычыўся аднаго з відаў пчаларскай дзейнасці, паступова стаў пазначаць усіх пчалароў. Сам тэрмін можна аднесці да дыялектных слоў беларускай мовы, арэал яго распаўсюджвання ахоплівае Віцебшчыну і ўсходнюю Магілёўшчыну, а таксама некаторыя раёны Мінскай вобласці. Яго распаўсюджванню спрыяла фіксацыя ў слоўніках І. Насовіча і М. Гарэцкага, але канчаткова ў навуковы зварот для пазначэння пчаларскай дзейнасці ён не ўвайшоў па сукупнасці аб'ектыўных (рэгіянальны характар і цяжкасць успрымання) і суб'ектыўных фактараў (змены ў моўнай палітыцы і палітычныя працэсы 1930-х г.).

**Ключавыя словы:** пчаларства, слоўнікі, дыялектныя словы.

**Для цытавання.** Мян'чэня, С. В. Тэрмін “зямец” і спроба ўвядзення яго з навуковы зварот / С. В. Мян'чэня // Актуальныя праблемы сельскагаспадарчай тэрміналогіі : даклады Міжнароднай навуковай канферэнцыі, Мінск, 27 студзеня 2025 г. / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Беларуская сельскагаспадарчая бібліятэка ім. І. С. Лупіновіча, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры, Інстытут лінгвістыкі ім. Якуба Коласа ; рэдкал.: Ю. О. Каракулько (отв. ред.) [і др.]. – Мінск, 2025. – С. 98–107.

**С. В. Меньчэня**

*Белорусская сельскохозяйственная библиотека им. И.С. Лукиновича  
Национальной академии наук Беларуси, Минск, Беларусь*

## **ТЕРМИН «ЗЕМЕЦ» И ПОПЫТКА ЕГО ВВЕДЕНИЯ В НАУЧНЫЙ ОБОРОТ**

**Аннотація.** Термін «земец», пераходзіў ад аднаго з відаў пчелаводчай дзейнасці, паступова стаў абозначаць усіх пчелаводцаў. Сам термін адносіцца да дыялектных слоў беларускай мовы, арэал яго распаўсюджвання ахоплівае Віцебшчыну і ўсходнюю частку Магілёўшчыны, а таксама некаторыя раёны Мінскай вобласці. Распаўсюджванню тэрміна

способствовала фиксации в словарях И. Носовича и М. Горецкого, однако окончательно он не вошёл в научный оборот для обозначения пчеловодческой деятельности в силу совокупности объективных (региональный характер и сложность восприятия) и субъективных факторов (изменение языковой политики и политические процессы 1930-х годов).

**Ключевые слова:** пчеловодство, словари, диалектные слова.

**Siarhiey V. Mianchenya**

*I.S. Lupinovich Belarusian Agricultural Library of the National Academy of Sciences of Belarus, Minsk, Belarus*

## **THE TERM “ZIAMIETS” AND AN ATTEMPT TO INTRODUCE IT INTO SCIENTIFIC DISCOURSE**

**Abstract.** The term “ziamiets”, which initially denoted one of the types of beekeeping activity, gradually came to refer to all beekeepers. The term itself refers to dialectal words of the Belarusian language, its area of distribution covers Vitebsk region and the eastern part of Mogilev region, as well as some districts of Minsk region. The spread of the term was facilitated by fixation in the dictionaries of I. Nosovich and M. Goretsky, however, it did not finally enter the scientific circulation to denote beekeeping activity due to a combination of objective (regional character and complexity of perception) and subjective factors (changes in language policy and political processes of the 1930s).

**Key words:** beekeeping, dictionaries, dialect words.

**For citation.** Mianchenya S. V. The term “ziamiets” and an attempt to introduce it into scientific discourse. Actual problems of agricultural terminology : proceedings of the International scientific conference, Minsk, November 27, 2025. Minsk, 2025, pp. 98–107 (in Belarusian).

З абвяшчэннем курса на беларусізацыю распачалася маштабная праца па стварэнні і сістэматызацыі беларускай навуковай тэрміналогіі. Асноўная задача пры гэтым бачылася ва ўвядзенні ў навуковы зварот менавіта беларускіх тэрмінаў, пазбаўленне ад “русізмаў” і “паланізмаў”. Створаная ў лютым 1921 г. Навукова-тэрміналагічная камісія, старшынёй якой быў абраны Сцяпан Некрашэвіч, арыентавалася на слоўнікі жывой беларускай гаворкі і літаратурныя творы, таму часам ўводзіла ў навуковы зварот дыялектныя словы і ўтварала неалагізмы.

Падобная сітуацыя ўзнікла з назвай традыцыйнага народнага промыслу – пчалярства.

Для яго пазначэння ў слоўніках таго часу найчасцей ужываецца тэрмін “*зямецтва*”, утвораны ад назоўніка “*зямец*” – пчаляр, які, у адрозненні ад бортніка, размяшчае вулі на зямлі [1, с. 81]. У рускай мове тэрміну “*зямец*” найбольш адпавядае тэрмін “*пасечник*”. І зямец, і бортнік з’яўляюцца пчалярамі, тымі, хто займаецца пчоламі, адрозніваючыся толькі спосабам вядзення гаспадаркі. У той час як бортніцтва скарачалася, амаль усе пчаляры да пачатку ХХ ст. сталі зямцамі. Але калі выкарыстанне тэрміна “*пчаляр-зямец*” дазваляе ўдакладніць від дзейнасці, то тэрміны “*зямец*” і “*зямецтва*” не ўтрымліваюць нават падказкі, пра што ідзе гаворка. У першую чаргу ўзнікае асацыяцыя з зямлёй. Менавіта ў гэтым значэнні тэрмін “*зямец*” сустракаецца ў гістарычных крыніцах ХVI – ХVIII стст. Так, у “Гістарычным слоўніку беларускай мовы” прысутнічаюць два азначэнні: 1. *Мясцовы жыхар, уладальнік невялікага зямельнага надзелу* 2. *Дэталёва пабудовы* [2, с. 210]. У першым выпадку тэрмін “*зямец*” адпавядае “*зямяніну*”. Падобны варыянт можна знайсці і ў першай рэдакцыі “Толкового словаря живого великорусского языка” Ёладзіміра Даля: “*Зёмец – землевладелец, у кого своя земля, кто пашет на себя, хотя и не свою землю, земский обыватель, отбывающий повинности*” [3, с. 609].

А вось з прывязкай да пчалярства тэрмін “*зямец*” ужываў Іван Насовіч. Займаючыся зборам матэрыялаў для слоўніка беларускай мовы, ён падрыхтаваў да друку 2500 беларускіх прымавак. У 1852 г. ён публікуе 100, а ў 1867 г. у “Записках Императорского Русского Географического Общества” поўны спіс. Сярод гэтых прымавак знаходзім і такую: “*Коли рой выйдзець перед св. Иваном, будець земец паном. Замечание занимающихся пчеловодством*” [4, с. 329]. У слоўніку І. Насовіча, які быў выдадзены ў 1870 г. прысутнічаюць словы “*земецкий – принадлежащий пчеловоду*” (у якасці прыкладу

пазначаны нож, пасудзіна і прыхамоць – адмысловыя ці чароўныя веды) і “*земёц – пчеловод*”, да яго даецца тлумачэнне, чым зямец адрозніваецца ад бортніка і два выразы: “*Земцы маюць прихомоць переманиваць к себе чужих пчол. Угадай земец, сколько миль до Вицпенску?*” [5, с. 208]. Ці мае другі з іх прамое дачыненне да пчаляроў сказаць складана, але ён дазваляе лакалізаваць тэрмін “*зямец*”. Верагодна, што ён быў запісаны І. Насовічам недзе ў Віцебскай губерні. У асобным зборніку беларускіх прымавак 1874 г. зноў змяшчаецца прымаўка з выдання 1867 г., а ў невялічкім слоўніку тэрмін “*земёц – пчеловод*” [6, с. 65, 211].

Не без уплыву І. Насовіча тэрмін “*зямец*” з’яўляецца ў другім выданні слоўніка У. Даля ўжо ў іншым значэнні: “*Земёц – зап. пчеливец, пасечник, пчеловод. Коли рой выйдет перед Иваном (24 июня), будет земец паном. Земчевать* заниматься пчеловодством бортевым или пасечным” [7, с. 700–701]. Ранейшае значэнне тут адсутнічае, а сам тэрмін пазначаны прыналежным да заходнерускіх гаворак. Справа ў тым, што гэтае выданне рыхтавалі да друку ўжо пасля смерці У. Даля, яго дапоўнілі матэрыялы Якава Грота, Івана Навумава і Паўла Шэйна. Менавіта апошні і мог з’яўляцца аўтарам пазначанага новаўвядзення, ён безумоўна быў знаёмы з вынікамі працы І. Насовіча, ды і сам збіраў этнаграфічны матэрыял і працаваў у Віцебскай гімназіі. Адметным з’яўляецца выкарыстанне дзеяслова “*земчевать*”, які ў І. Насовіча не сустракаецца, а таксама пашырэнне яго на ўсю пчалярскую дзейнасць, у тым ліку і на бортніцтва.

Аб тым, што тэрмін “*зямец*” меў рэгіянальны характар, сведчаць наступныя факты. Па-першае, яго не ўжывалі беларускія пісьменнікі і грамадскія дзеячы, якія паходзілі з цэнтральнай ці заходняй Беларусі (Якуб Колас, Янка Купала, Вацлаў Ластоўскі). У “Нашай Ніве” сустракаецца толькі паняцце “*земец*” – земскі службовец, служачы земскай установы

[8, с. 248]. У слоўніку В. Ластоўскага ўжываюцца словы “*пичаляр*” і “*пичальніцтва*”, пры гэтым аўтар карыстаўся ў сваёй рабоце матэрыяламі І. Насовіча і слоўнікам У. Даля, а менавіта яго другім выданнем, але не палічыў магчымым ужыць тэрмін “*зямец*” [9, с. 579, 831]. Па-другое, актыўна ўжывалі яго якраз ураджэнцы ўсходняй Беларусі, а найбольш актыўна Максім Гарэцкі. Адметна, што ў сваіх беларуска-рускіх слоўніках ён ужывае толькі тэрміны “*зямец*” і “*зямецтва*” [10, с. 112; 11, с. 72], а вось у руска-беларускім слоўніку, падрыхтаваным ў сааўтарстве з братам Гаўрылам Гарэцкім, прысутнічаюць варыянты “*зямецтва*” і “*пчалярства*” [12, с. 74]. Прысутнічае тэрмін “*зямец*” і ў літаратурнай спадчыне М. Гарэцкага, напрыклад, у апавяданні “Багатая пчэлья” (1921 г.) галоўным героям якога з’яўляецца “адзін заможны зямец” [13, с. 292].

У “Беларуска-расійскім слоўніку” Сцяпана Некрашэвіча і Міколы Байкова, які з’яўляўся адным з найбольш грунтоўных выдыванняў 1920-х г., як і ў слоўніку братоў Гарэцкіх, ужываюцца варыянты “*зямецтва*” і “*пчалярства*” [14, с. 136, 264]. А вось “Расійска-беларускі слоўнік” 1928 г. тых жа аўтараў перакладае на беларускую мову “*пчеловодство*” як “*зямецтва, бортніцтва, пчалярства, пчальніцтва*” [15, с. 502]. Шматварыятыўнасць у гэтым выпадку працавала не на карысць тэрміна “зямец”, як складанага да ўспрымання з-за адсутнасці прамой аналогіі з тым, што ён азначаў.

Згортванне палітыкі беларусізацыі і палітычныя рэпрэсіі 30-х гг. XX ст. прывялі да таго, што многія беларускія слоўнікі апынуліся ў спецфондах, а іх аўтары былі асуджаныя як “ворагі народа”, ды і распрацоўка асобнай беларускай тэрміналогіі згубіла актуальнасць. Ва ўмовах, калі беларускі правапіс і лексіку, імкнуліся наблізіць да рускай, у рэдкіх слоў шансаў застацца ў новых выданнях слоўнікаў не было. У перакладных слоўніках 30–80 гг. слова “зямец” не зафіксавана [1, с. 81].

Разам з гэтым яно фіксуецца ў слоўніках мясцовых гаворак і выданнях, прысвечаных традыцыйным народным промыслам. Згодна з імі можна вызначыць арэал яго распаўсюджвання. Так, у выдадзеным у 1927 г. “Віцебскім краёвым слоўніку” Мікалая Каспяровіча ёсць спасылка на в. Латыгаль на Сенненшчыне: “Ён дужа добры зямец, у яго і мёду дастанеш” [16, с. 139]. У “Слоўніку Сенненшчыны” (2013 г.) сустракаем наступны выраз: “Ён прыродны пчылавот – зямец” [17, с. 212]. “Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны” фіксуе выраз “Мой зяць зямцом цяперака ў калхозе” у Міёрскім раёне [18, с. 216]. Іван Бялькевіч, які збіраў свае матэрыялы у 1920-я г., пазначае Касцюковіцкі, Краснапольскі, Чэрыкаўскі і Клімавіцкі раён Магілёўскай вобласці: “Ну і які з цябе зямец, калі пчолы ў цябе ніяк не вядуцца?” [19, с. 213]. У “Слоўніку беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча” пазначаюцца прыклады ўжывання тэрміну “зямец” у Вілейскім, Докшыцкім, Крупскім і Чэрвеньскім раёне: “Мой дзед быў зямец: і ліжакі, і стаякі ў яго былі (Беразіно, Докшыцкі раён)” [20, с. 336]. М. Макарэвіч да вышэй пералічаных лакацый дадае яшчэ і Слаўгарадскі раён: “Ён добры зямец, у яго яшчэ да вайны пчолы былі” [21, с. 57].

Такім чынам, тэрмін “зямец”, які першапачаткова датычыўся аднаго з відаў пчалярскай дзейнасці, паступова, са знікненнем бортніцтва, стаў пазначаць усіх пчаляроў. Сам тэрмін можна аднесці да дыялектных слоў беларускай мовы, арэал яго распаўсюджвання ахоплівае Віцебшчыну і ўсходнюю Магілёўшчыну, а таксама некаторыя раёны Мінскай вобласці. Яго распаўсюджванню спрыяла фіксацыя ў слоўніках І. Насовіча і М. Гарэцкага, але канчаткова ў навуковы зварот для пазначэння пчалярскай дзейнасці ён не ўвайшоў па сукупнасці аб’ектыўных (рэгіянальны характар і цяжкасць успрымання) і суб’ектыўных фактараў (змены ў моўнай палітыцы і палітычныя працэсы 1930-х г.).

### Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Губкіна, А. В. Лексікалогія і лексікаграфія беларускай мовы XX ст.: сацыялінгвістычны аспект / А. В. Губкіна. – Мн. : БДУ, 2012. – 143 с.
2. Гістарычны слоўнік беларускай мовы : у 37 вып. Вып. 12 / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; гал. рэд. А. І. Жураўскі. – Мн. : Навука і тэхніка, 1993. – 286 с.
3. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка = Толковый словарь живого великорусского языка : [в 4 ч.] / [соч.] В. И. Даля. – М. : О-во любителей Рос. словесности при Император. Моск. ун-те, 1863. – Ч. 1. – 627 с.
4. Записки Императорского Русского Географического Общества по Отделению этнографии. – СПб., 1867. – Т. 1. – 754 с.
5. Словарь белорусского наречия / сост. И. И. Носовичем. – СПб. : Тип. Император. Акад. Наук, 1870. – 756 с.
6. Сборник белорусских пословиц составленный И. И. Носовичем. – СПб. : Тип. Император. Акад. Наук, 1874. – VI, 232, 17 с. – (Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук ; т. 12, № 2).
7. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка = Толковый словарь живого великорусского языка : [в 4 т.] / [соч.] В. И. Даля. – 2-е изд., испр. – СПб. ; М. : Тип. М. О. Вольфа, 1880. – Т. 1. – 723 с.
8. Слоўнік мовы «Нашай Нівы», 1906–1915 : у 5 т. / НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; пад рэд. В. П. Лемцюговай. – Мн. : Тэхналогія, 2007. – Т. 2. – 624 с.
9. Ластоўскі, В. Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік / В. Ластоўскі. – Коўна : Друк. А. Бака, 1924. – 833 с.
10. Гарэцкі, М. Невялічкі беларуска-маскоўскі слоўнік / М. Гарэцкі ; пад рэд. Я. Станкеўчыка. – Вільня : Крыніца, 1919. – 264 с.
11. Гарэцкі, М. Беларуска-расійскі слоўнічак / М. Гарэцкі. – Вып. 3-е. – Мн. : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1925. – 175 с.
12. Маскоўска-беларускі слоўнік / браты М. і Г. Гарэцкія. – Выд. 2-е, (з напр. і вялікімі дадад.). – Вільня : Выд-ва У. Знамяроўскага, 1920. – V, 144 с.
13. Гарэцкі М. Багатая пчэлья / М. Гарэцкі // Збор твораў : у 4 т. / М. Гарэцкі. – Мн., 1984. – Т. 1 : Апавяданні, 1913–1930 / рэд. С. А. Андрэюк. – С. 292–295.
14. Байкоў, М. Беларуска-расійскі слоўнік / М. Байкоў, С. Некрашэвіч. – Мн. : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1925. – 356 с.

15. Байкоў, М. Расійска-беларускі слоўнік / М. Байкоў, С. Некрашэвіч. – Мн. : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1928. – 728 с.
16. Каспяровіч, М. Віцебскі краёвы слоўнік : (матэрыялы) / М. Каспяровіч. – Выд. 2-е, стэр. – Мн. : [б. в.], 2011. – XIX, 371, [6] с.
17. Слоўнік Сенненшчыны : у 3 т. / НАН Беларусі, Цэнтр даслед. бел. культ., мовы і літ-ры, Філ. «Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы» ; уклад.: Н. М. Бунько [і інш.] ; навук. рэд.: В. М. Курцова, Л. П. Кунцэвіч. – Мн. : Бел. навука, 2013. – Т. 1. – 278 с.
18. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны : у 2 ч. / Віцеб. дзярж. ун-т ; рэд. Л. І. Злобін ; склад.: Л. І. Злобін [і інш.]. – Віцебск : ВДУ, 2012. – Ч. 1. – 304 с.
19. Бялькевіч, І. К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны / І. К. Бялькевіч ; рэд.: М. В. Бірыла, А. А. Крывіцкі. – Мн. : Навука і тэхніка, 1970. – 511 с.
20. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча : у 5 т. / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; уклад.: Ю. Ф. Мацкевіч [і інш.] ; рэд. Ю. Ф. Мацкевіч. – Мн. : Навука і тэхніка, 1980. – Т. 2. – 728 с.
21. Макарэвіч, М. М. Слоўнік народных промыслаў і рамёстваў Беларусі / М. М. Макарэвіч ; пад. рэд. М. Р. Прыгодзіча. – Мн. : Права і эканоміка, 2010. – 130 с.

#### References:

1. Gubkina A. V. *Lexicology and lexicography of the Belarusian language of the 20th century: sociolinguistic aspect*. Minsk, Belarusian State University, 2012. 143 p. (in Belarusian).
2. Zhurauskii A. I. (ed.). *Historical dictionary of the Belarusian language: in 37 issues. Iss. 12*. Minsk, Navuka i tekhnika Publ., 1993. 286 p. (in Belarusian).
3. Dal V. I. *Explanatory dictionary of the living great Russian language by V. I. Dahl: in 4 parts. Part 1*. Moscow, Society of Amateurs of Russian Literature at the Imperial Moscow University, 1863. 627 p. (in Russian).
4. *Notes of the Imperial Russian Geographical Society in the Department of Ethnography. Vol. 1*. St. Petersburg, 1867. 754 p. (in Russian).
5. Nosovich I. I. (comp.). *The dictionary of the Belarusian local tongue*. St. Petersburg, Printing House of the Imperial Academy of Sciences, 1870. 756 p. (in Russian).

6. Nosovich I. I. (comp.). *Collection of Belarusian proverbs. Collection of the Department of Russian Language and Literature of the Imperial Academy of Sciences. Vol. 12, no. 2.* St. Petersburg, Printing House of the Imperial Academy of Sciences, 1874. VI, 232, 17 p. (in Russian).
7. Dal V. I. *Explanatory dictionary of the living great Russian language by V. I. Dahl: in 4 volumes. Vol. 1.* 2nd ed. St. Petersburg; Moscow, M. O. Wolf Publ., 1880. 723 p. (in Russian).
8. Lemtsyugova V. P. (ed.). *Dictionary of the language of "Nasha Niva" ["Our Field"], 1906–1915: in 5 volumes. Vol. 2.* Minsk, Tekhnalogiya Publ., 2007. 624 p. (in Belarusian).
9. Lastouski V. *Concise Russian-Krivic (Belarusian) dictionary.* Kaunas, A. Bak Publ., 1924. 833 p. (in Belarusian).
10. Garetski M. *Small Belarusian-Moscow dictionary.* Vilnius, Krynitsa Publ., 1919. 264 p. (in Belarusian).
11. Garetski M. *Belarusian-Russian dictionary.* 3rd. ed. Minsk, State Publishing House of Belarus, 1925. 175 p. (in Belarusian).
12. Garetski M., Garetski G. *Moscow-Belarusian dictionary.* 2nd ed. Vilnius, U. Znamyarouski Publ., 1920. V, 144 p. (in Belarusian).
13. Garetski M. Rich apiary. *Collection of works: in 4 volumes. Vol. 1. Stories, 1913–1930.* Minsk, 1984, pp. 292–295 (in Belarusian).
14. Baikou M., Nekrashevich S. *Belarusian-Russian dictionary.* Minsk, State Publishing House of Belarus, 1925. 356 p. (in Belarusian).
15. Baikou M., Nekrashevich S. *Russian-Belarusian dictionary.* Minsk, State Publishing House of Belarus, 1928. 728 p. (in Belarusian).
16. Kaspyarovich M. *Vitebsk regional dictionary: (materials).* 2nd ed. Minsk, 2011. XIX, 371, [6] p. (in Belarusian).
17. Kurtsova V. M., Kuntsevich L. P. (eds.). *Dictionary of Sennenshchyna: in 3 volumes. Vol. 1.* Minsk, Belaruskaya navuka Publ., 2013. 278 p. (in Belarusian).
18. Zlobin L. I. (ed.). *Regional dictionary of Vitebsk region: in 2 parts. Part 1.* Vitebsk, Vitebsk State University, 2012. 304 p. (in Belarusian).
19. Byal'kevich I. K. *Regional dictionary of the eastern Mogilev region.* Minsk, Navuka i tekhnika Publ., 1970. 511 p. (in Belarusian).
20. Matskevich Yu. F. (ed.). *Dictionary of Belarusian dialects of northwestern Belarus and its border region: in 5 volumes. Vol. 2.* Minsk, Navuka i tekhnika Publ., 1980. 728 p. (in Belarusian).

21. Makarevich M. M. *Dictionary of folk arts and crafts of Belarus*. Minsk, Prava i ekanomika Publ., 2010. 130 p. (in Belarusian).

Дата паступлення артыкула 05.10.2025

Received 05.10.2025